

Др Момир Н. Нинковић, научни сарадник

Београд, Република Србија
momirninkovic22@gmail.com

347.74(497.1:47+57)“1946”

Оригиналан научни рад

Примљено: 13. септембар 2024.

Одобрено: 27. октобар 2024.

„Робни кредит” од 8. јуна 1946. Прилог проучавању југословенско-совјетских (економских) односа

АПСТРАКТУМ: У чланку су обрађена различита питања (преговори, Споразум, реализација, отплата) у вези са „робним кредитом” који је совјетска влада – из политичких разлога – одобрила Југославији 8. јуна 1946. Кредит је дат како би Југославија могла да премости јаз који је постојао између њених огромних увозних потреба и скромних извозних могућности. Рад је написан на основу докумената похрањених у архивима Републике Србије и Руске Федерације, релевантне литературе и периодике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Совјетски Савез, кредит, економски односи, привреда, 1946, Никола Петровић, Анастас Иванович Микојан.

После победе социјалистичке револуције југословенски комунисти су се – како је у априлу 1945. сликовито навео Винстон Черчил – „свим срцем [...] бачили у загрљај Русије”.¹ У периоду од 1945. до краја 1947. сарадња Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ, Југославија) и Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР, Совјетски Савез) одвијала се на најтешњим политичким, идеолошким, војним, али и економским основама.² После ширења политичког утицаја на земље Источне Европе, СССР је са њима развио разноврсну економску сарадњу, која је – осим трговинске, робне размене – обухватала и оснивање мешовитих друштава, пружање различитих

1 Ljubodrag Dimić, Aleksandar Životić, *Napukli monolit. Jugoslavija i svet 1942–1948*, Београд: Arhipelag, Službeni glasnik, 2012, 208.

2 Момир Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2023, 118.

видова техничке помоћи, као и одобравање робних кредита.³ Када је о кредитима реч, новчани зајмови нису долазили у обзир, због тога што је „прва земља социјализма” оскудевала у иностраним, конвертибилним валутама. У вези са тим, трговински изасланик Виктор Жиберна реферисао је: „Совјетски систем спољно-трговинске политике базира се на систему компензација. Сматрамо да ово начело код израде плана размене не би смело бити руководеће и да можемо рачунати и са алтернативом да добијемо у СССР-у кредит. Код данашњег стања и принципа совјетске валутне политике, који се у будућности како изгледа неће променити, овај кредит представљао би робни кредит.” Иако је питање добијања робног кредита још 1944. покренуо Моша Пијаде, а трговински изасланик наредне године предочио могућност склапања једног кредитног аранжмана тог типа, први такав споразум између Југославије и Совјетског Савеза – споразум о коме ће у овом чланку бити речи – био је закључен средином 1946. године.⁴

После Споразума о робном кредиту, закљученог 8. јуна 1946, две државе су током лета 1947. закључиле још три кредитна аранжмана: 1) Споразум о давању на кредит наоружања и војно-техничких потреба од стране Владе СССР Влади ФНРЈ (30. јун 1947); 2) Споразум о испоруци постројења и уређаја и о указивању техничке помоћи у изградњи индустријских предузећа

3 Коментаришући економске односе СССР-а са овим земљама, међу којима се наша и Југославија, трговински изасланик ФНРЈ у Москви Виктор Жиберна написао је да „економски односи СССР-а са источноевропским земљама у послератном периоду узимају врло широке облике и прелазе преко односа чисто трговинске размене робе. Учествовање совјетског капитала у привредама источно-европејских земаља у облику мешовитих друштава, давања техничке помоћи, размене специјалиста-техничара, давање робних кредита, све су то моменти, који широко прелазе уобичајене односе размене робе и који се по први пут појављују у историји совјетске спољне трговине. Сви ови моменти заједно, данас су специфични само у односима између СССР-а и источно-европејских земаља.” (Архив Југославије (АЈ), Фонд 9, Министарство спољне трговине Владе ФНРЈ, фасцикла 185, Критички преглед спољне трговине СССР-а за 1945/46 г., март 1947).

4 АЈ, 9-184, Трговински изасланик, Министарству трговине и снабдевања. Управи спољне трговине – Извештај о раду и текућим питањима, 24. 10. 1945; Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП), Политичка архива (ПА), 1952, СССР, ф. 81, дос. 15, 419309, Економски односи између ФНРЈ и СССР-а; Исто, 1956, ф. 44, дос. 8, 424091, Преглед закључених економских инструмената са источноевропским земљама. СССР; *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941–1945. Документи и материјали*, приредили: Бранко Петрановић, Урош Костић, Косара Вукасовић, Игор В. Бухаркин, Нина В. Васиљева, Виктор А. Сољанскиј, Нина А. Есаулова и Леонид Ј. Гибјанскиј, Београд: Савезно министарство за иностране послове, Војно-историјски институт, 1996, 629; М. Нинковић, „Успостављање и одвијање редовних економских односа између Југославије и Совјетског Савеза 1945. године”, у: *1945. Крај или нови почетак? Тематски зборник радова*, главни и одговорни уредник Зоран Јањетовић, Београд: ИНИС, Музеј жртва геноцида, 2016, 503.

(25. јул 1947); 3) Споразум о продаји ФНРЈ железничког возног парка коло-сека 1.435 мм, припадајућег СССР као ратни плен (23. август 1947).⁵ Укупна вредност наведена четири кредита износила је око 232 милиона долара.⁶ Износи аранжмана кретали су се од девет милиона за „робни кредит” од 8. јуна 1946, преко процењене вредности од око десет милиона долара за железнички возни парк који је требао да буде предат ФНРЈ на основу Споразума од 23. августа 1947, до 78 милиона долара за наоружања и опрему из „Војног споразума”, односно 135 милиона долара за инвестициони кредит од 25. јула 1947. Камата је била изузетно ниска: за „кредит за наоружање” износила је 2%, а за остале аранжмане 3%. Рок отплате се кретао од, минималних, пет година за „робни кредит” (1948–1952) и Споразум о продаји железничког возног парка (1948–1953), преко седам година за инвестициони кредит (1950–1956), до десет година за „Војни споразум” (1949–1958). Пошто је почетак отплате кредитних аранжмана био померен (испоруке по „робном кредиту” требало је да се изврше до 1. априла 1947, а отплата је требало да почне од 1948; предаја наоружања и војне опреме требало је да се изврши до краја 1947, а отплата је почињала 1949; отплата инвестиционог кредита, који је закључен средином 1947, требало је да почне 1950. године; предаја вагона и локомотива требало је да се изврши до 1. децембра 1947, а отплата је почињала 1. јула 1948), наведени рокови отплате били су утолико повољнији.⁷

Совјетски Савез је из Другог светског рата „изашао у рушевинама”, „исцрпљен и осиромашен”.⁸ У СССР-у су се током послератних година – како се касније сећао југословенски министар спољне трговине Никола Петровић – „борили с огромним привредним тешкоћама и несташицама сваке врсте”,⁹

5 М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 206–207.

6 Наводимо оквиран износ због тога што у Споразуму за продају железничког возног парка није била наведена тачна вредност кредита, већ је коришћена процена од око десет милиона долара (*Југословенско-совјетски односи 1945–1956. Зборник докумената*, приредили: Љ. Димић, М. Милошевић, Ђ. Борозан, И. Бухаркин, Ј. Внукова, Ј. Зеленко, М. Кравченко и В. Сољански, Београд: Министарство спољних послова, 2010, 420).

7 М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 207.

8 Опширније: Н. Вознесенский, *Военная экономика СССР в период Отечественной войны*, Москва: Государственное издательство политической литературы: 1948, 157–167; Ерик Hobsbaum, *Doba ekstrema. Istorija kratkog dvadesetog veka 1914–1991*, Београд: Dereta, 2004, 178, 179; *Povijest 17. knjiga, Predvečerje rata i Drugi svjetski rat (1936.–1945)*, ur. Enrico Cravetto, Zagreb: Jutarnji list, 2008, 505–508; Владислав Зубок, *Неудавшаяся империя. Советский Союз в холодной войне от Сталина до Горбачева*, Москва: РОССПЭН, 2011, 16–17, 22, 28, 90–91; R. W. Davies, *Soviet economic development from Lenin to Khrushchev*, New York: Cambridge University Press, 1998, 58–67; А. С. Барсенков, А. И. Вдовин, *История России. 1917–2004: Учеб. пособие для студентов вузов*, Москва: Аспект Пресс, 2005, 360–364; М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 95–97.

9 Dušan Popović, *Letopis o Vlaovićima*, III, Novi Sad: Agencija Mir, Prometej, 2006, 70. У

и морали су да ангажују – речима југословенског амбасадора Владимира Поповића – „све своје привредне снаге за што бржу обнову земље”.¹⁰ Парадоксалност положаја у коме се „домовина социјализма” нашла по завршетку Другог светског рата огледала се у великом „раскораку” који је постојао између њеног статуса суперсиле и скромних економских могућности.¹¹ Како би „прва земља социјализма” очувала ауторитет стечен ратним победама, требало је да после Другог светског рата помогне обнову источноевропских држава које су се нашле у њеној „интересној сфери”. Међутим, том и таквом СССР-у заправо је и самом била „очајнички потребна” било каква, односно „свака економска помоћ коју је могао да добије”.¹² Због свега наведеног може се рећи да је давање робних кредита представљало велико оптерећење за Совјетски Савез.

На совјетској страни су давање поменути четири кредита, под повољним условима, доживљавали као излажење у сусрет „молбама југословенске владе”, односно као пружање помоћи ФНРЈ у циљу „бржег обнављања њене привреде” и омогућавање „даљег [...] развоја”.¹³ Иако је југословенска страна после почетка сукоба из 1948. године знала јавно да оспори карактер помоћи наведених кредитних аранжмана,¹⁴ документи из периода током ко-

---

трећем тому *Летописа о Влаовићима* Д. Поповић је објавио делове сећања Н. Петровића. Као што је изменио своје и имена осталих чланова своје породице, тако је и Н. Петровића, који му је био зет, наводио под псеудонимом Младен Стаматовић (М. Нинковић, „Успостављање и одвијање редовних економских односа између Југославије и Совјетског Савеза 1945. године”, 512, нап. 21).

- 10 АЈ, Фонд 836, Канцеларија Маршала Републике, I-3-b/646, Извештај о нашем трговинском пословању од 13 априла 1945 до данас, В. Поповић, 8. 2. 1947.
- 11 Татьяна Викторовна Волокитина, Галина Павловна Мурашко, Альбина Федоровна Носкова, Татьяна Андреевна Покивайлова, *Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа (1949–1953). Очерки истории*, Москва: РОССПЭН, 2008, 32.
- 12 Е. Hobsbawm, *nav. delo*, 178, 179; Алексей Александрович Костин, „Экономические отношения Югославий и Соединенных Штатов в 1945–1948 гг”, *Ярославский педагогический вестник, Том I (Гуманитарные науки)*, 3/2011, 100.
- 13 Российский государственный архив экономики (РГАЭ), Фонд 413, Министерство внешней торговли СССР, Опись 24, Дело 6250, Лист 19, Справка об экономических отношениях между СССР и Югославией за период с 1945 г. по июнь 1949 года.
- 14 У вези са кредитима које је ФНРЈ добила од СССР-а, Милентије Поповић је – у познатом тексту о „економским односима између социјалистичких држава” – средином 1949. истакао: „СССР је давао извесне испоруке на кредит, што је за Југославију било повољно. Но и ти кредити били су с одговарајућом каматом – по каматној стопи важећој у капиталистичкој пракси. Даље, Југославија се морала обавезати да кредите исплати и то највећим делом у најкоњунктурнијим и за њену привреду најдрагоценијим сировинама. Тиме се умањивао значај оваквих кредита за Југославију.” Наспрам кредита који је ФНРЈ добијала од СССР-а, М. Поповић је – као пример „социјалистичке помоћи” – истицао кредите које је Југославија давала Албанији. Коментаришући економ-

га су закључени наведени споразуми, па и они из каснијег времена,¹⁵ као и потоња мишљења југословенских економиста,¹⁶ недвосмислено потврђују да су поменута четири аранжмана представљала помоћ „прве земље социјализма”. Услед Четрдесет осме, та помоћ није могла да буде у потпуности искоришћена. Према совјетским подацима из августа 1948, од укупне вредности кредита од 232 милиона долара било је искоришћено свега 87,8 милиона.¹⁷ На основу наведених бројки, може се рећи да је проценат извршења износио 37,84%. Према потпунијим подацима совјетске стране из октобра 1949, ФНРЈ је била испоручена роба у вредности од 88,4 милиона долара,¹⁸ што је значило да је проценат извршења износио 38,10%. Наведени проценти говоре да је совјетска помоћ Југославији, дата у форми кредита, била тек једним, мањим делом искоришћена. Због југословенско-совјетског сукоба, помоћ коју је ФНРЈ добила од СССР-а у периоду од 1946. до 1948. године била је, дакле, „краткотрајна и ограниченог домета”.¹⁹

*

Први кредит који је Совјетски Савез после завршетка Другог светског рата одобрио Југославији био је – као што смо поменули – Споразум о „робном кредиту” који је 8. јуна 1946. закључен у Москви.²⁰ Средином четрдесетих „ратом разорена” и „опустошена” Југославија је „у свему оскудевала”

ске односе ФНРЈ са „првом земљом социјализма”, југословенски министар је износио следећи став: „Једино би се под категорију социјалистичке помоћи могло да подведе 50.000 тона пшенице коју је разрушеном Београду дао СССР у доба рата.” (Милентије Поповић, „О економским односима између социјалистичких држава”, *Комунист*, бр. 4 / јули 1949, 139, 141, 152–153).

- 15 AJ, 9-191, Советско-југославско комјонике; Исто, Совјетско-југословенски комунике; AJ, Фонд 50, Председништво Владе ФНРЈ, фасцикла 64, лист 283–285, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године; ДА МСП, ПА, 1952, ф. 81, дос. 15, 419309, Економски односи између ФНРЈ и СССР-а; *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 108, 201, 202.
- 16 *Impact of Foreign Aid on the Postwar Development of Yugoslavia*, Prepared under the direction of Slobodan Branković, Geneva: United Nations educational, scientific and cultural organization, 1962, 7.
- 17 *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 420.
- 18 Российский государственный архив социальнополитической истории (РГАСПИ), Фонд 17 (Центральный Комитет Коммунистической партии Советского Союза), Оп. 166, Д. 809, Л. 51, М. Меньшиков, Сталину И. В., 2.10.1949.
- 19 Momčilo Cemović, *Zašto, kako i koliko smo se zadužili. Kreditni односи Jugoslavije sa inostranstvom*, Beograd: Institut za unapređenje robnog prometa, 1985, 102.
- 20 AJ, 50-64-290-291, Споразум о давању робног кредита Влади Федеративне Народне Републике Југославије од стране Савеза Совјетских Социјалистичких Република, 8. 6. 1946; AJ, Фонд 837, Кабинет Председника Републике, 1-3-а/101-4, Уговорни односи са СССР-ом од ослобођења до прекида; ДА МСП, ПА, 1956, ф. 44, дос. 8, 424091, Преглед закључених економских инструмената са источноевропским земљама. СССР.

– „требало је снабдети и нахранити [...] милионе и милионе људи”, обезбедити „сировине и репродукциони материјал” који су били неопходни за рад индустрије; набавити „резервне делове, па и машине за обнову у рату страдале индустрије и саобраћаја”. Због тога је југословенско руководство било приморано да „веома много пажње” посвети спољнотрговинској размени. Пошто Београд није располагао девизним средствима којима би куповао различите производе у иностранству, како би се „дефицитарна роба увозила из иностранства, требало је извозити”, а то је „опет” било повезано са „количинском робом произведених у земљи”. Због огромног јаза који је постојао између увозних потреба ратом разорене државе и скромних извозних могућности, у југословенском спољнотрговинском апарату – који је био изложен сталним захтевима и притисцима – „вртели” су се „у некој врсти зачараног круга”.²¹ „Кредити из иностранства” били су један од начина на који је тај проблем могао да се олакша.²² Пошто је СССР у том периоду био не само најзначајнији спољнотрговински партнер Југославије²³ већ и њен покровитељ и спољни „ослонац”,²⁴ било је „природно” што је Београд (и) на том плану очекивао и добио совјетску помоћ.

Питање „робног кредита” разматрано је и решено током трговинских, или – шире посматрано – економских преговора (7. мај – 8. јун 1946),²⁵ чија завршна фаза се поклопила са посетом Јосипа Броза Тита СССР-у.²⁶ С обзи-

21 АЈ, 50-94-108, Спољна трговина 1946, 5. 12. 1945; АЈ, 50-94-319, Извештај Одељења за увоз за месец март 1946; *Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog saveta Vlade FNRJ 1944–1953, Knjiga 1 (14. XII 1944 – 31. III 1949)*, priredili Miodrag Zečević i Bogdan Lekić, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1995, 111–112; Enes Milak, „Spoljnotrgovinski odnosi Jugoslavije 1945–1948”, u: *Balkan posle Drugog svetskog rata. Zbornik radova sa naučnog skupa*, odgovorni urednik Petar Kačavenda, Beograd: ISI, 1996, 176; D. Popović, *nav. delo*, 66, 69.

22 АЈ, 50-94-108-109, Спољна трговина 1946, 5. 12. 1945.

23 АЈ, 50-94-342, Одељење за трговинске споразуме – Извештај о раду за месец април, 1946; *Privredna politika Vlade FNRJ. Zapisnici Privrednog saveta Vlade FNRJ 1944–1953*, Кпј. 1, 228; М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 136–137, 166–168, 181.

24 М. Нинковић, „Успостављање и одвијање редовних економских односа између Југославије и Совјетског Савеза 1945. године”, 498; Милутин Живковић, Момир Н. Нинковић, „Од рата ка миру. Политички односи Југославије и Совјетског Савеза 1945. године”, у: *Српско-руски односи у прошлости и садашњости (Међународни тематски зборник)*, Књига 2, уредили и приредили Весна Зарковић, Марија Јефтимјевић Михајловић и Далибор Велојић, Лепосавић: Институт за српску културу, 2018, 161–162.

25 Опширније: М. Нинковић, „Неуспешни преговори о организацији југословенско-совјетских мешовитих друштава (1945–1947)”, *Токови историје*, 2/2015, 134–137; Исти, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 154–159, 209–210, 289–292.

26 Опширније о трећем, и последњем сусрету Ј. Б. Тита и Ј. В. Стаљина, и, уопште, посе-

ром на то да СССР није располагао „резервама” робе намењене за извоз, те да је – због начина на који је функционисао „совјетски плански привредни систем” – после закључивања нових уговора морала да се врши „већа или мања корекција плана”, за шта је било потребно „извесно време” (најмање један квартал),²⁷ важно је напоменути да питање „робног кредита” (за цивилне потребе) није било помињано пре преговора,²⁸ па ни на њиховом почетку,²⁹

ти југословенског маршала Совјетском Савезу: Владимир Дедијер, *Josip Broz Tito. Прилози за биографију*, Београд: Култура, 1953, 447–454, 470–472; Josip Broz Tito, *Autobiografska kazivanja, Drugi tom*, Београд: Narodna knjiga, ISI; Cetinje: Obod; Skoplje: Naša knjiga; Ljubljana: Partizanska knjiga, 1982, 24–25; Branko Petranović, „Tri putovanja maršala Josipa Broza Tita u SSSR (1944, 1945. i 1946)”, *Radio Sarajevo – Treći program*, br. 56/1987, 25–27; Isti, „Tito i Staljin (1944–1946)”, *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 1–2/1988, 159–161; Леонид Янович Гибианский, *Советский Союз и новая Югославия 1941–1947 гг.*, Москва: Наука, 1987, 143, 144; Исти, „Последний визит Й. Броза Тито к И. В. Сталину. Советская и югославская записи беседы 27–28 мая 1946 г.”, *Исторический архив*, 2/1993, 16–35; Isti, „The Soviet Bloc and the Initial Stage of the Cold War: Archival Documents on Stalin’s Meetings with Communist Leaders of Yugoslavia and Bulgaria, 1946–1948”, *Cold War International History Project Bulletin*, 10/1998, 112–115, 119–128; Юрий Степанович Гиренко, *Сталин-Тито*, Москва: Издательство политической литературы, 1991, 284–291, 298; *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 105–116, 122–123; Евгений Матонин, *Josip Broz Tito*, Москва: Молодая гвардия, 2012, 153–156; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*, Београд: Arhipelag, 2014, 63, 115–116; *Југославија–СССР. Суспети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР. 1946–1964*, Том 1, одговорни приређивач Љубодраг Димић, Београд: Архив Југославије, 2014, 9–10, 31, 32, 33, 51–54.

- 27 AJ, 836, I-3-b/646, Извештај о нашем трговинском пословању од 13. априла до данас, В. Поповић, 8. 2. 1947.
- 28 У разговору који је 25. априла 1946. водио са замеником министра спољне трговине И. Ф. Семичасновим трговински изасланик В. Жиберна је саопштио да ФНРЈ „може да покрије испоруке робе из Совјетског Савеза, југословенском робом са изузетком испорука за југословенску армију”. У вези са тим, трговински изасланик ФНРЈ је Министарству спољне трговине СССР пренео „молбу за пружање помоћи Југославији, путем давања дугорочног или краткорочног кредита за покривање совјетских испорука за југословенску армију”. (РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 13, Запись беседы Заместителя Министра Внешней Торговли тов. Семичаснова И. Ф. с Торговым Советником Посольства Югославии в Москве г-ном Жиберна 25 апреля 1946 года). Југословенска страна је и током прве фазе трговинских преговора размишљала о могућности добијања кредита за увоз робе намењене војним потребама (Исто, Л. 66, Запись беседы Торгового Представителя СССР в Югославии тов. Лебедева И. М. с представителем Торговой Делегации Югославии г-ном Гузина от 17 мая 1946 года).
- 29 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 55–56, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Микояна А. И. с Председателем Югославской Торговой Делегации – г-ном Петрович 7 мая 1946 года. Совјетска делегација, штавише, није била овлашћена да води разговоре о питању „робног кредита”, већ само о узајамним испорукама робе и споразуму о оснивању мешовитих друштава (РГАСПИ, Ф. 17, Оп. 166, Д. 168, Л. 177–189, Постановление ЦК ВКП(б) о директивах по переговорам с Делегацией Югославии об экономическом сотрудничестве и о взаимных поставках товаров, 31. 5. 1946).

већ је постепено, у другој половини, и посебно крајем маја и почетком јуна. Једно од најважнијих питања у југословенско-совјетским трговинским преговорима било је како покрити поменућу велику разлику између извозних могућности и увозних потреба ФНРЈ,³⁰ како су на југословенској страни, у вези са тим, констатовали: „Наше потребе за увозом су биле веће од наших могућности да увезу робу платимо.” Део решења за тај проблем састојао се у томе што је совјетска страна пристала да увози производе који јој нису били потребни.³¹ Међутим, пошто је то било недовољно – крајем маја разлика је и даље била огромна,³² а југословенски преговарачи су истицали да су „на молбу совјетске стране” до крајњих граница, „максимално повећали [...] испоруку своје робе како би смањили расцеп између совјетских и југословенских испорука”³³ – морало се пронаћи додатно решење. Иако се југословенска страна држала релативно суздржано по том питању,³⁴ ФНРЈ је, у

30 М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 159, 209.

31 Наводећи да им је „совјетска влада изашла у сусрет [...] у погледу [...] извоза”, на југословенској страни су истицали: „Она је пристала да од нас купује и такве производе које уопште са друге стране не увози нити би пристала да увози, као на пример јабуке, или које и сама производи у довољној количини, као на пример намештај, или, најзад, на које совјетски потрошачи нису навикли и које тек треба увести на совјетско тржиште, као на пример ракија. Захваљујући овом разумевању и предусретљивости совјетске владе нама је дата могућност да се смањи разлика између наших извозних могућности и наших увозних потреба.” (АЈ, 50-64-284-285, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године).

32 Југословенска страна је крајем маја 1946. нудила робу у вредности од „око” 30 милиона долара, а тражила увоз производа у износу од „око” 52 милиона долара. Осим тога, југословенска делегација је хтела да увезе и производе намењене за војне потребе, у вредности од десет милиона долара. Разлика између југословенских извозних могућности и увозних потреба је, дакле, износила 22 милиона долара. Односно, читаво 32 милиона долара, ако рачунамо и испоруке намењене Југословенској армији (РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 742, Л. 195, А. Микојан, А. Крутиков, И. Семичастнов, И. Лебедев, Герашенко, Лаврицев – Сталину И. В., 30. 5. 1946).

33 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 73, Запись беседы Заместителя Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Семичастнова И. Ф. с представителем Югославской Делегации г. В. Срзентич 23 мая 1946 года; Исто, Л. 102, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Микојана А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 25 мая 1946 года.

34 Приликом разговора који су Н. Петровић и А. И. Микојан водили 25. маја, југословенски министар није конкретно помињао кредит, али је – говорећи о питању успостављања баланса у узајамним испорукама – питао да ли совјетска страна „може да предложи било какво друго решење питања” уместо смањења испорука СССР-а. А. И. Микојан је том приликом саопштио да по питању разлике у вредности узајамних испорука још увек „нема одлуку Владе” (РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 101, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Микојана А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 25 мая 1946 года). Обавештавајући крајем маја Јосифа Висарионовича Стаљина о току преговора, руководство Министарства спољне трговине наводило је да „Југословени хоће да добију кредит од СССР у једном или

суштини, био потребан – речима министра спољне трговине Николе Петровића – „кредит за покриће разлике између траженог увоза и наших извозних могућности”.³⁵

Десет дана после почетка преговора, 17. маја, југословенска страна је најавила да ће затражити кредит у износу од десет милиона долара за увоз различите робе намењене потребама Југословенске армије.³⁶ Даљи разговори се, ипак, нису кретали у том правцу,³⁷ већ су преговори усмерени на испоруку робе за цивилне потребе на кредит. Југословенска страна је 1. јуна предала списак робе у вредности од око девет милиона долара, коју је желела да увезе на кредит. Упркос „одређеним тешкоћама” у вези са испоруком тражених производа (поједине производе СССР је морао да купује у иностранству), совјетска влада је – „у циљу обезбеђења нормалног рада југословенске индустрије” – изашла у сусрет молби Београда. После одобрења Владе СССР-а, чланови југословенске и совјетске трговинске делегације почетком јуна су брзо, и без било каквих тешкоћа, решили различита питања у вези са „робним кредитом” (номенклатура и количине производа, рокови испорука, цене, камата, рок и услови отплате). Свеукупно посматрано, совјетска страна се – у погледу робе и услова кредита – сагласила са југословенским захтевима.³⁸

другом облику”, али да „за сада не говоре конкретно у каквом” (Исто, Д. 742, Л. 195, А. Микоян, А. Крутиков, И. Семичастнов, И. Лебедев, Геращенко, Лаврищев – Сталину И. В., 30. 5. 1946).

- 35 ДА МСП, ПА, 1946, ф. 78, Пов. бр. 5972, Н. Петровић – Маршалу Титу, 24. 5. 1946.
- 36 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 66, Запись беседы Торгового Представителя СССР в Югославии тов. Лебедева И. М. с представителем Торговой Делегации Югославии г-ном Гузина от 17 мая 1946 года.
- 37 На преговорима који су вођени између делегације Владе ФНРЈ предвођене Ј. Б. Титом и совјетске владе постигнут је начелан договор о томе да СССР „снабдева Југословенску армију наоружањем, муницијом итд., под условима дугорочног кредита” („Совјетско-југословенски коминике о боравку у Москви делегације југословенске владе на челу с Претседником Министарског савета Федеративне Народне Републике Југославије маршалом Јосипом Брозом-Титом”, *Борба*, 11. 6. 1946, 1). Као што смо поменули, питање кредита за војне потребе решено је – на свеобухватнији начин у односу на оно о чему је било речи на трговинским преговорима 1946. године – потписивањем Споразума о давању на кредит наоружања и војно-техничких потреба 30. јуна 1947. Опширније: М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 214–243. Југославија је у међувремену, на основу редовне робне размене, вршила увоз одређених производа (попут нафтних деривата или „средстава за чишћење и подмазивање оружја”) за потребе Југословенске армије (АЈ, 9-186, В. Срзентић, В. Жиберни, 3.9.1946; Исто, В. Жиберна, Увозном одељењу Министарства спољне трговине, 21.10.1946.)
- 38 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 742, Л. 187, А. Микоян – Сталину И. В, июнь 1946; Исто, Д. 744, Л. 81–82, Запись беседы Заместителя Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Семичастнова И. Ф. с Заместителем Министра Внешней Торговли Югославии г-ном Срзентич, 5. 6. 1946; Исто, Л. 104, Запись беседы Министра Внешней Торговли

Ради потпуније представе о преговорима и начину на који је решено питање „робног кредита”, посебно треба скренути пажњу на чињеницу да је одлука о његовом одобравању дошла из „сфере” политике, а не из економског, спољнотрговинског апарата. После седамнаест дана преговора чланови југословенске трговинске делегације нису знали да ли ће „и у каквом облику” од Владе СССР-а добити кредит којим би покрили разлику између понуђеног извоза и „траженог увоза”.³⁹ Вођени економским резоним и извозним могућностима „прве земље социјализма”, у Министарству спољне трговине СССР-а крајем маја нису размишљали о одобравању кредита, већ су државном руководству предлагали да се разлика која је постојала између увозних захтева и извозних могућности ФНРЈ реши на тај начин што ће се узајамне испоруке са обе стране ограничити на износ од по 28 милиона долара, што је одговарало вредности робе коју је Југославија могла да испоручи на рачун новог споразума. Такво, значајно смањење испорука СССР-а, у односу на оно што је југословенска страна тражила (52 милиона долара, и то без испорука намењених Југословенској армији), требало је да „само по себи” са дневног реда „скине питање о кредиту за цивилне испоруке”.⁴⁰ Међутим, управо у том периоду, крајем маја, у Москву је допутовала делегација Владе ФНРЈ на чијем челу се налазио Ј. Б. Тито⁴¹ и совјетска влада је почетком јуна изашла у сусрет југословенским захтевима.⁴² Сећања Николе Петровића и документи говоре да је долазак делегације југословенске владе убрзао преговоре, односно „да су нека питања око којих је привредна делегација имала тешкоћа” после тога била „успешно савладана”.⁴³ Из докумената совјетског порекла видимо да је А. И. Микојан непосредно од Ј. В. Стаљина добио „директиву” да Н. Петровићу пренесе сагласност совјетске владе у погледу одобравања кредита.⁴⁴ Све наведено потврђује пресудну

Союза ССР тов. Микојана А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 1 июня 1946 года; Исто, Л. 108, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР т. Микојана А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 4 июня 1946 года.

- 39 ДА МСП, ПА, 1946, ф. 78, Пов. бр. 5972, Н. Петровић – Маршалу Титу, 24. 5. 1946.
- 40 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 742, Л. 195, А. Микојан, А. Крутиков, И. Семичастнов, И. Лебедев, Геращенко, Лаврищев – Сталину И. В., 30. 5. 1946.
- 41 Slobodan Selinić, Dušan Bajagić, *Jugoslavija i svet 1945–1950. Hronologija*, Beograd: INIS, 2010, 148; *Jugoslovensko-sovjetski односи 1945–1956*, 105; Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, 63, 115.
- 42 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 108, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР т. Микојана А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 4 июня 1946 года.
- 43 АЈ, 50-64-283, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године; D. Popović, *nav. delo*, 110.
- 44 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 742, Л. 187, А. Микојан – Сталину И. В, июнь 1946.

улогу коју је „политика” имала у југословенско-совјетским економским односима у послератним годинама.⁴⁵

Кредитни уговор из 1946. године потписан је заједно са Споразумом о узајамним испорукама 8. јуна. Као и наведени Споразум, потписали су га министри Никола Петровић и Анастас Иванович Микојан на основу овлашћења својих влада и са даном потписивања је ступио на снагу. Влада СССР-а се Споразумом обавезала да у периоду од 1. јула 1946. до 1. априла 1947. испоручи Југославији робу у вредности од девет милиона долара. Кредит је стављен Влади ФНРЈ на располагање у року од шест година, с тим што је наплата почињала од 1948. године. Иако је отплата требало да траје пет година, у појединим документима се – због одложеног почетка – наводи да је кредит „дат са роком од 6 година”, а у другим да је дат „на 5 година”. Предвиђено је да се отплата врши путем испоруке робе (остављена је могућност исплате и у доларима), чију врсту и количину је требало да две стране одреде почетком сваке године, почевши од 1948. и „у току даљих 5 година у једнаким деловима”. Влада ФНРЈ се обавезала да крајем сваке године, почевши од 1948, плаћа камату од 3% годишње. Камате за 1946, 1947. и 1948. годину пристизале су на наплату 31. децембра 1948. Каматна стопа од 3% на југословенској страни је оцењена као „врло повољна”. У Београду су сматрали вредним истицања и то што за овај „зајам” совјетска влада „није [...] тражила других гаранција сем потписа пуномоћника владе ФНРЈ”.⁴⁶ Из наредне табеле можемо видети који производи и у којим количинама су били одређени за испоруку из Совјетског Савеза у Југославију.

45 М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 118–122, 130–133.

46 АЈ, 50-64-285, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године; АЈ, 50-64-290-291, Споразум о давању робног кредита Влади Федеративне Народне Републике Југославије од стране Савеза Совјетских Социјалистичких Република, 8. 6. 1946; АЈ, 837, I-3-а/101-4, Развој економских односа између Југославије и СССР-а, 18. 5. 1955; Исто, Уговорни односи са СССР-ом од ослобођења до прекида; ДА МСП, ПА, 1952, ф. 81, дос. 15, 419309, Економски односи између ФНРЈ и СССР-а.

Табела бр. 1: *Списак робе која се испоручује из СССР-а у ФНРЈ према Споразуму о давању робног кредита Влади ФНРЈ од стране Владе СССР-а (количине су наведене у тонама или комадима).*⁴⁷

Назив производа	Јединица мере	Количина
лим декапирани	тона	3.019
челични лист танки	тона	460
челична жица за ужад	тона	204
кугел-лагери	комада	22.710
челик брзорезни, алатни и други	тона	428
кровни лим поцинковани	тона	635
челик у листовима хладно ваљани	тона	1.088
електроде графитне	тона	300
електроде аморфне	тона	500
пнеуматички чекићи	комада	20
ваљци за ваљаонице	тона	300
гарнитура за бушење	комада	12
вештачки каучук	тона	1.500
клинасти каишеви	комада	1.080
клингерит	тона	95
непрана вуна	тона	340
електродетонатори	хиљада комада	1.400
ланено уље	тона	3.500
природне смоле и воскови	тона	386
терпентин	тона	300
анилинске боје	тона	245
рицинусово уље	тона	350
хидриране масти	тона	8.000
парафин	тона	1.600
трансформаторско уље	тона	760
турбинско уље	тона	338
разна роба	према југословенској спецификацији	

Да би се потпуније сагледала структура совјетских испорука – и питање „робног кредита”, уопште – треба нагласити да је испорука одређених производа представљала оптерећење за СССР. Совјетски званичници су током преговора наводили да су неки производи, као што је каучук, морали да

47 Табела је направљена на основу списка робе, прилога Споразума о робном кредиту од 8. јуна 1946 (АЈ, 50-64-292, Списак робе, која се испоручује из Савеза ССР Федеративној Народној Републици Југославији сходно Споразуму о давању робног кредита Влади Федеративне Народне Републике Југославије од стране Владе Савеза ССР, потписаног 8. јуна 1946 године).

буду купљени у иностранству да би били испоручени ФНРЈ.⁴⁸ Пре него што је питање „робног кредита” било решено, А. И. Микојан је обавештавао Н. Петровића да СССР не може да испоручи анилинске боје због тога што су „фабрике у Донбасу, које су производиле те боје, биле разрушене у рату и још нису обновљене”. Совјетски министар је, такође, наводио да „прва земља социјализма” неће моћи да испоручи ни вунено предиво због тога што се сам СССР суочавао са несташицом истог, и саветовао југословенског колегу да се „договори по том питању са Аустријанцима”.⁴⁹ Као што можемо видети из горње табеле, испорука наведених производа била је предвиђена „робним кредитом”. Имајући у виду наведено, на југословенској страни су после трговинских преговора истицали: „Потребно је напоменути да је влада Совјетског Савеза пристала да нам испоручи и такву робу у којој она сама, услед ратних пустошења оскудева или коју сама увози или купује за девизе у иностранству. На пример: челичне жице, неке врсте лимова, сирова гума, техничка уља, мазива високе вредности, текстилне боје, неке хемикалије итд. итд.”⁵⁰

Свеукупно посматрано, у Београду су сматрали да су – у вези са „робним кредитом” – „наишли на пуно разумевање совјетске владе” и да због тога Москви дугују „дубоку захвалност”.⁵¹ Био је то још један од „потеза” совјетског руководства због којих су током првих послератних година у ФНРЈ сматрали да је СССР „најискренији друг” и „највећи заштитник” који пружа „огромну помоћ”, односно „помаже у мирнодопској изградњи исто као што је помагао и за време рата”.⁵² У наведеном духу, у Београду су током лета 1946. констатовали да су „трговински преговори између СССР-а и ФНР Југославије” – током којих је решено и питање „робног кредита” – „доказали [...] још једном више да народи Југославије имају у Совјетском Савезу свог најбољег и несебичног пријатеља и заштитника.”⁵³

*

Ако имамо у виду да је рок за испоруке истицао 1. априла 1947, можемо рећи да је – због извозних тешкоћа са којима се суочавала совјетска страна –⁵⁴

48 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 108, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР т. Микояна А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 4 июня 1946 года.

49 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 103, Запись беседы Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Микояна А. И. с Министром Внешней Торговли Югославии г-ном Петрович 1 июня 1946 года.

50 АЈ, 50-64-284, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године.

51 АЈ, 50-64-285, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године.

52 М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 122.

53 АЈ, 50-64-285, Концепт извештаја о економским преговорима 1946. године.

54 До 11. новембра 1946. СССР је на основу „робног кредита” испоручио производе у

– у току 1946. реализован мали део испорука. Према подацима којима су располагали у Трговинском представништву СССР-а у Београду, од производа који су побројани у горе наведеној табели, до краја године потписани су уговори у вредности од 3.203.000 долара, а испоручена је роба у вредности од 950.400 долара, што – процентуално гледано – износи свега 10,56%. Од укупно 27 производа које је требало испоручити, током 1946. закључени су уговори за њих 14 (декапирани лим, челични лист танки, челична жица, челик брзорезни, цинковани кровни лим, челик у листовима, вештачки каучук, клинасти каишеви, клингерит, непрана вуна, терпентин, парафин, уље за трансформаторе и уље за турбине). До потписивања уговора за испоруку осталих производа није дошло због спорог усаглашавања спецификација неких производа, као и због тога што совјетска „обједињења” нису саопштавала цене одређених производа, а за неке ни да ли уопште постоји могућност испоруке.⁵⁵ Ако се посматрају вредности испоручених производа по групама, стање је било следеће:

Табела бр. 2: *Испоручени производи, по групама, током 1946. на основу Споразума о давању робног кредита од 8. 6. 1946 (износи су наведени у доларима).*⁵⁶

Група производа	Вредност
црни метали и производи од њих	294.000
материјали техничког снабдевања	412.100
нафтни деривати	244.300
хемијски производи	59.900

Ако и хемијске производе, који се могу подвести под категорију „разна роба”, придодемо наведеној цифри од 950.400, добијамо 1.010.300 долара, или 11,23%. Осим наведених бројки, у документима који су настали нешто касније, у априлу 1947, наилазимо и на податак да су на основу „робног кредита” ФНРЈ у току 1946. били испоручени производи у вредности од 1,23 милиона долара.⁵⁷ Ако ту бројку – са којом су у априлу 1947. располагали у Одељењу Југославије и Албаније Управе Источноевропских држава Мини-

---

вредности од свега 0,5 милиона долара. Испоруке на основу Споразума о робној размени такође су се одвијале спорије него што је било предвиђено, и у Министарству спољне трговине СССР сматрали су да њихов рок треба да се продужи са краја 1946. на крај првог квартала 1947. године (РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 895, Л. 80, Справка-доклад по Југославији на 11 новембра 1946 года).

55 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 757, Л. 26–27, 37, Отчет о работе Торгпредства СССР в Югославии за 1946 год.

56 Табела је састављена на основу података из извештаја Трговинског представништва СССР у ФНРЈ за 1946. годину (Исто, Л. 26).

57 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 757, Л. 173, Заключение по отчету о работе Торгового представительства СССР в ФНРЮ в 1946 году, Отдел Югославии и Албании Управления Восточно-Европейских Стран Министерства Внешней Торговли СССР, апрель 1947.

старства спољне трговине СССР-а – посматрамо као релевантну, онда можемо рећи да је Совјетски Савез у току 1946. испоручио ФНРЈ робу у износу од 13,67% од укупне вредности кредита. Када је о динарској вредности у току 1946. извршених испорука реч, у документима совјетског порекла наводи се да су током те године у ФНРЈ извезени производи у вредности од 48 милиона динара.⁵⁸

Испоруке по „робном кредиту” су, нешто успешније, али опет незадовољавајуће, наставиле да се врше у току наредне, 1947. године. Иако је првим чланом Споразума било предвиђено да се испоруке у потпуности изврше до 1. априла 1947, до краја године је реализовано свега 73% у односу на потписане уговоре између совјетских и југословенских предузећа.

Табела бр. 3: *Извоз из СССР-а у ФНРЈ према кредитном споразуму од 8. јуна 1946, стање 1. јануара 1948. године (износи су наведени у хиљадама долара).*⁵⁹

Назив групе производа и производа	Склопљено уговора	Испоручено/ прешло границу	Процент извршења
црни метали и производи од њих	1.235,6	1.029,3	83,3
индустријска опрема	4,2	–	–
материјали техничког снабдевања	150,8	95,2	63,1
синтетички каучук	1.050,4	1.050,4	100,0
клинасти каишеви	3,3	3,3	100,0
непрана вуна	267,1	267,1	100,0
опрана вуна	4.398,0	2.622,7	59,6
електродетонатори	159,6	112,3	70,3
тунгово уље (слично ланеном уљу)	525,0	238,0	45,3
хемијски производи	732,2	691,4	94,4
нафтни деривати	419,6	419,6	100,0
возарина и осигурање	25,3	25,3	100,0
УКУПНО	8.971,1	6.554,6	73,0

Из табеле се види да су склопљени уговори за испоруке производа у износу од 8.971.100 долара, што је било приближно укупној вредности кредита. У извештају Трговинског представништва за 1947. као главни разлог за то што кредитни споразум од 8. јуна 1946. није био реализован, наводе се „тешкоће у испорукама масноћа и незадовољавајући рад совјетских спољнотрговинских Обједињења”. Нарочито су подбацила са испорукама „обједи-

58 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 757, Л. 95, Отчет о работе Торгпредства СССР в Югославии за 1946 год.

59 Табела је састављена на основу података из извештаја Трговинског представништва СССР у ФНРЈ за 1947. годину (РГАЭ, Ф. 413, Оп. 34, Д. 2549, Л. 64, Отчет о работе Торгпредства СССР в Югославии за 1947 год).

њења” Промсирјеимпорт и Сојузпромекспорт. Две стране су се договориле да се извоз масноћа (уља) замени вуном, која је у току 1947, као што се може видети из табеле, испоручена у вредности од 2.622.700 долара.⁶⁰ Иако је – закључно са 1947. годином – остала да се изврши испорука робе у вредности која је била нешто већа од четвртине укупног износа аранжмана (27% договорених испорука), трговински изасланик В. Жиберна је у децембру 1947. обавештавао Министарство спољне трговине ФНРЈ да је Споразум о робном кредиту од 8. јуна 1946. био углавном извршен и да ће у току јануара 1948. бити готове совјетске испоруке. Истакао је да је то битно за 1948, због тога што је требало да почне отплата кредита за коју је требало резервисати робу за извоз у вредности од око два милиона долара.⁶¹

Совјетске испоруке по „робном кредиту” наставиле су да се одвијају и током прве половине 1948. године и обустављене су 15. јуна.⁶² Према подацима из извештаја Трговинског представништва СССР-а за 1948, до средине јуна те године била је испоручена роба укупне вредности од 7.826.100 долара. До почетка 1948. је, као што смо видели, вредност испоручених производа износила 6.554.600 долара, а током прве половине године – у којој је дошло до југословенско-совјетског сукоба – у износу од 1.271.500 долара. Из наведених података је јасно да је највећи део испорука извршен током 1946. и, посебно, 1947. године. Дакле, пре почетка сукоба. Током 1948. биле су извршене испоруке мањих количина црних метала, опране вуне, електродетонатора и тунговог уља.⁶³ У току 1948. совјетски органи су наводили да је кредит био искоришћен у износу од 7,8/7,83 милиона долара.⁶⁴ Међутим, после детаљног прикупљања и провере података на обе стране су навођене нешто веће бројке о износу који је искоришћен у оквиру „робног кредита”. У извештају Трговинског представништва СССР-а за 1949. годину наводи се да је према „прецизираним подацима” Валутне управе Министарства спољне трговине СССР-а, по „робном кредиту” од 8. јуна 1946. у Југославију извезе-

60 Исто, Л. 63–64.

61 АЈ, 9-185, В. Жиберна, Министарству спољне трговине ФНРЈ, 18. 12. 1947.

62 Од почетка 1948. Москва је вршила економски притисак на ФНРЈ. Тај притисак је постепено добијао на интензитету, да би крајем 1949. прерастао у потпуну економску блокаду Истока. О економском притиску Совјетског Савеза на Југославију, а потом и економској блокади Истока, опширније: М. Ninković, „Misija Bogdana Crnobrnje u Moskvi i pitanje odustajanja od trgovinskih pregovora za 1948. godinu”, *Istorija 20. veka*, 2/2018, 117–135; Исти, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 130–133, 181–206, 208, 212, 243, 274–277, 282, 285, 314–320, 330–372.

63 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 4335, Л. 30, Отчет о работе Торгпредства СССР в ФНР Югославии за 1948 год.

64 *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 420, 421.

на роба у вредности од 8.133.000 долара.⁶⁵ И у југословенским изворима, насталим у том или каснијем периоду, среће се приближна цифра. У сумарним извештајима о економским односима две државе, којим је обухваћен период до прекида односа, наводи се да је „по овом Споразуму” Југославија примила робу у износу од „8,2 милиона долара”.⁶⁶ Посматрано у рубљама, совјетски извештаји говоре о томе да је кредит подразумевао испоруку робе у вредности од 47,7 милиона рубаља, од чега је југословенска страна „искористила” 43,1 милион.⁶⁷

*

Као што је наведено, за почетак отплате Споразума одређена је 1948. година.⁶⁸ Две стране су 6. септембра 1948. потписале Протокол уз Споразум од 8. јуна 1946. којим су одређене обавезе ФНРЈ у току те године. Требало је да Југославија на име делимичне отплате дуга и плаћања камате за 1946, 1947. и 1948. испоручи робу у вредности од 1.893.700 долара.⁶⁹ У складу са Протоколом, југословенска трговинска предузећа и совјетска „обједињења” закључила су пет уговора о испоруци југословенских производа. Вредност робе предвиђене за испоруку овим уговорима била је већа од вредности предвиђене Протоколом и износила је 2.194.700 долара.⁷⁰ Номенклатура, количина и вредност робе којом је југословенска страна отплаћивала „робни кредит” од 8. јуна 1946. може се сагледати из следеће табеле:

-
- 65 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 6254, Л. 42, Отчет Торгпредства СССР в Югославии за 1949 год.
- 66 ДА МСП, ПА, 1952, ф. 81, дос. 15, 419309, Економски односи између ФНРЈ и СССР-а; АЈ, 837, I-3-а/101-4, Развој економских односа између Југославије и СССР-а, 18. 5. 1955.
- 67 РГАЭ, ф. 413, Оп. 24, Д. 6250, Л. 19, Справка об экономических отношениях между СССР и Югославией за период с 1945 г. по июнь 1949 года.
- 68 Једна од молби југословенских преговарача била је да отплата кредита почне „од 1948. године”, због тога што се очекивало да ће „1947. година бити најтежа за Југославију”. Последње је објашњавано – пре свега – прекидом Унриних испорука и планираном „реконструкцијом привреде” (РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 744, Л. 81, Запись беседы Заместителя Министра Внешней Торговли Союза ССР тов. Семичастнова И. Ф. с Заместителем Министра Внешней Торговли Югославии г-ном Срзентич, 5. 6. 1946).
- 69 ДА МСП, ПА, 1946, ф. 78, дос. 26, 15486, Протокол уз Споразум о давању робног кредита од стране Владе СССР Влади ФНРЈ, потписаног 8. јуна 1946. године, 6. 9. 1948.
- 70 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 4335, Л. 65, Отчет о работе Торгпредства СССР в ФНР Югославии за 1948 год.

Табела бр. 4: Југословенске испоруке СССР-у на рачун покривања задужености по Споразуму о давању робног кредита од 8. јуна 1946 (износи су наведени у хиљадама долара, количина у тонама).⁷¹

Назив	Предвиђено за испоруку Протоколом од 6. септембра 1948. године (количина)	Потписано уговора		Испоручено/ прешло границу	
		Количина	Износ	Количина	Износ
рафинисано олово	1.200	1.200	576,0	1.200	576,0
бизмут	5	–	–	–	–
калцијум-карбид	1.000	1.000	95,0	1.000	95,0
барит	1.000	1.000	25,2	1.000	25,2
дуван	600	600	966,5	600	966,5
дестилат	400	400	532,0	288	370,4

Као што смо навели, укупна вредност робе предвиђене за испоруку, по Протоколу, износила је 1.893.700 долара, а вредност потписаних уговора била је 2.194.700 долара. Када саберемо податке из табеле, видимо да је у току 1948. испоручена роба у вредности од 2.033.100 долара или 92,6% у односу на потписане уговоре. Ако пак упоредимо вредност робе предвиђене за испоруку Протоколом и вредност испоручене робе, видимо да је југословенска страна испоручила више робе него што је требало – процентуално: 107,3%. У Трговинском представништву СССР-а сматрали су да је на такво извршење обавеза југословенске стране утицало то што је са Министарством спољне трговине ФНРЈ усаглашен план месечних испорука и што је извршење тог плана „свакодневно” контролисано. Иста пракса је примењена и у робној размени две државе током 1948. и 1949. године.⁷² Позитивни салдо југословенске стране, у складу са одредбама Протокола од 6. септембра 1948. и самог Споразума од 8. јуна 1946, урачунат је за отплату југословенских обавеза у наредној, 1949. години. У односу на укупне обавезе преузете Протоколом од 6. септембра 1948. и уговорима закљученим између југословенских предузећа и совјетских „обједињења”, ФНРЈ у току 1948. није испоручила бизмут и један део дестилата. За бизмут уговор није био потписан 1948. године због тога што две стране нису успеле да се усагласе у погледу цене. Уговор је потписан тек у јануару 1949, када су и испоручени бизмут и остатак дестилата, укупне вредности 204.600 долара. Узимајући у обзир „прецизиране податке” о извршеном извозу из СССР-а по „робном кредиту” (8.133.000 долара) и о

71 Табела је састављена на основу података из извештаја Трговинског представништва СССР у ФНРЈ за 1948. годину (Исто).

72 М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 191–192, 201–202, 213.

реализацији испорука по Протоколу од 6. септембра 1948, укључујући и производе испоручене почетком 1949, на совјетској страни су наводили да је требало да ФНРЈ у току 1948. испоручи робу у вредности од 1.964.600 долара, а да је испоручила производе у вредности од 2.236.700 долара.⁷³

Совјетска страна је иницирала преговоре за склапање новог протокола о отплати кредита за 1949. годину. Преговори су вођени од фебруара, али је Министарство спољне трговине ФНРЈ било против совјетског предлога листе производа за извоз, што је доста успорило разговоре и Протокол је потписан тек 9. јула 1949. Према Протоколу, требало је да Југославија, ради отплате кредита и камате, у току 1949. испоручи робу у вредности од 1.520.500 долара. У тај износ укључен је и позитивни салдо који је Југославија имала по Протоколу од 6. септембра 1948. Посматрано по производима, требало је да ФНРЈ по Протоколу испоручи: 300 тона рафинисаног олова, пет тона бизмута, 300 тона цинковог праха, 2.000 тона барита и 1.000 тона винског дестилата. Међутим, конкретизација Протокола и потписивање уговора тешко су се одвијали. Потписани су само уговори за цинков прах и барит. За олово и бизмут је после дужих преговора постигнута сагласност око цене, али је у августу Министарство спољне трговине ФНРЈ забранило „Југометалу“ да потпише уговор за њихов извоз са „обједињењем“ Разноимпорт. За дестилат уговор није био потписан због тога што југословенски „Центропром“ и совјетски „Експортхлеб“ нису могли да се усагласе око његовог квалитета. Укупна вредност закључених уговора, за 300 тона цинковог праха и 2.000 тона барита, износила је 135.600 долара, што је уједно и укупна вредност робе испоручене из Југославије према Протоколу од 9. јула 1949. На совјетској страни су наводили да је за пласман барита и цинковог праха пре свега био заинтересован „Југометал“, односно југословенска страна, док је совјетска страна била заинтересована за испоруку осталих производа.⁷⁴

Као и у случају узајамних испорука током 1949,⁷⁵ можемо рећи да је на овако мали проценат реализације, и уопште прекид у извршавању обавеза, пресудно утицало стање у политичким односима две државе. Југословенска страна је почела да задржава испоруке својих производа од краја првог по-

73 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 4335, Л. 64–65, Отчет о работе Торгпредства СССР в ФНР Југославији за 1948 год; Исто, Д. 6254, Л. 42, 56, Отчет Торгпредства СССР в Југославији за 1949 год.

74 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 6254, Л. 41–42, 56, Отчет Торгпредства СССР в Југославији за 1949 год; ДА МСП, ПА, 1949, ф. 99, дос. 14, 413520, Протокол уз Споразум о давању робног кредита од стране Владе СССР Влади ФНРЈ, потписаног 8. јуна 1946. године, 9. 7. 1949.

75 О југословенско-совјетској робној размени у току 1949. године, опширније: М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 198–206.

лугодишта 1949, а извоз је скоро у потпуности прекинула у августу.⁷⁶ После обустављања отплате „робног кредита” у току 1949, у наредним годинама иста није настављена.⁷⁷ На југословенској страни су наводили да је у склопу „прве рате” отплате, која је извршена „у потпуности” и „на време”, СССР-у испоручена роба у износу од 2,1 милион долара.⁷⁸ Према подацима из извештаја Трговинског представништва СССР-а за 1949. годину, ФНРЈ је на основу Протокола од 6. септембра 1948, као што смо видели, испоручила робу у вредности од 2.236.700 долара, а на основу Протокола од 9. јула 1949. производе у износу од 135.600 долара.⁷⁹ Укупне испоруке ФНРЈ су, према наведеним подацима, износиле, дакле, 2.372.300 долара. Када је о отплаћеном делу кредита у рубљама реч, према подацима са почетка августа 1949, ФНРЈ је од искоришћеног дела „робног кредита” у вредности од 43,1 милион, до 1. јула 1949, отплатила износ од 12 милиона рубаља.⁸⁰ Совјетска страна је и после 1949. наставила да обрачунава камату за искоришћени, а неотплаћени део „робног кредита”. Примера ради, „према стању од 1. јануара 1952. године” дуг ФНРЈ је – „укључујући и камате” – износио 6.657.000 долара.⁸¹ Питање отплате „робног кредита”, односно регулисања југословенских дуговања, скинуто је са дневног реда током нормализације југословенско-совјетских односа средином педесетих година. Ед-мемоаром, односно писмом које је Никита Сергејевич Хрушчов 8. јула 1955. упутио Јосипу Брозџу Титу и Централном комитету Савеза комуниста Југославије, совјетска страна је одустала од свих потраживања према ФНРЈ.⁸²

76 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 6254, Л. 55, Отчет Торгпредства СССР в Югославии за 1949 год.

77 РГАСПИ, Ф. 17, Оп. 166, Д. 809, Л. 48, Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) – О невыполнении Югославией товарных поставок в счет погашения задолженности, 8. 10. 1949; Исто, Л. 49, А. Громыко – Совпосол Белград; Исто, Л. 50, 52, М. Меньшиков, Сталину И. В., 2. 10. 1949; *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 568–569, 600, 601–602.

78 ДА МСП, ПА, 1952, ф. 81, дос. 15, 419309, Економски односи између ФНРЈ и СССР-а; АЈ, 837, I-3-а/101-4, Развој економских односа између Југославије и СССР-а, 18. 5. 1955.

79 РГАЭ, Ф. 413, Оп. 24, Д. 6254, Л. 41, 42, 56, Отчет Торгпредства СССР в Югославии за 1949 год.

80 РГАЭ, ф. 413, Оп. 24, Д. 6250, Л. 18–19, Справка об экономических отношениях между СССР и Югославией за период с 1945 г. по июнь 1949 года, 3. 8. 1949.

81 *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 600.

82 АЈ, 837, I-5-b/99-2, Aide-memoire, 8.7.1955; *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, 795–796; М. Нинковић, *Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945–1964)*, 387.

Momir N. Ninković

*“Commodity loan” of June 8, 1946. Contribution to the study
of Yugoslav-Soviet (economic) relations*

Abstract

In the first years after the end of the Second World War, Yugoslavia received four loans from the Soviet Union. The “commodity loan” agreement concluded in Moscow on June 8, 1946 was the first loan granted by the USSR to the FPRY. Moscow approved this loan during the trade negotiations in order to bridge the gap between the FPRY’s enormous import requirements and its modest export opportunities. The visit to Moscow of the FPRY government delegation led by Josip Broz Tito enabled the negotiations to be successfully concluded. For political reasons, the Soviet government granted the FPRY a “commodity loan” and agreed to supply products there was a shortage of and which the USSR itself was importing. On the basis of the agreement of June 8, 1946, the Soviet Union was to supply Yugoslavia with various goods (various metal sheets, electrodes, jackhammers, drilling equipment, artificial rubber, wool, electrodetonators, various oils...) worth 9 million dollars. The conditions on which the loan was granted were extremely favorable - the interest rate was 3% and the repayment period was six years - which is why the Yugoslav side felt obliged to show “deep gratitude” to the USSR government. For all these reasons, it can be said that the “commodity loan” of June 8, 1946 had the character of economic aid. In 1946, 1947 and the first half of 1948, goods the value of 8.2 million dollars were delivered on the basis of the “commodity loan”. The delivery of the remaining goods was interrupted due to the political conflict between the two countries. In 1948, the FPRY began repaying the “commodity loan”, but this was suspended the following year, 1949, due to the start of the aforementioned Yugoslav-Soviet conflict. In 1948 and 1949, Yugoslavia repaid a total of 2.4 million dollars. The issue of the remaining FPRY debt was resolved during the normalization of Yugoslav-Soviet relations with the Ed Memoir, i.e. the letter sent by Nikita Sergeyevich Khrushchev to Josip Broz Tito and the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia on 8 July 1955.

Момир Н. Нинковић

*«Товарный кредит» от 8 июня 1946 года. Вклад в изучение
югославско-советских (экономических) отношений*

Краткое содержание

В первые годы после окончания Второй мировой войны Югославия получила четыре кредита от Советского Союза. Соглашение о «товарном кредите», заключенное в Москве 8 июня 1946 года, стало первым кредитом, предоставленным СССР ФНРЮ. Москва одобрила указанный кредит в ходе торговых переговоров, чтобы преодолеть разрыв между огромными потребностями в импорте и скромными экспортными возможностями ФНРЮ. Пребывание правительственной делегации ФНРЮ во главе с Йосипом Броз Тито в Москве позволило успешно завершить переговоры. По политическим причинам советское правительство предоставило ФНРЮ «товарный кредит» и согласилось поставлять дефицитную продукцию, которую им-

портировал сам СССР. По Соглашению от 8 июня 1946 года Советский Союз должен был поставить Югославии различные товары (различные листы, электроды, пневмомолоты, буровые установки, искусственный каучук, шерсть, электродетонаторы, различные масла...) на сумму 9 миллионов долларов. Условия предоставления кредита были чрезвычайно выгодными - процентная ставка составляла 3%, а срок погашения - шесть лет, - поэтому югославская сторона чувствовала себя обязанной «глубокой признательности» правительству СССР. На основании всего вышеизложенного можно сказать, что «товарный кредит» от 8 июня 1946 года имел характер экономической помощи. За 1946 год, 1947 год и первую половину 1948 года в счет «товарного кредита» было поставлено товаров на сумму 8,2 миллиона долларов. Поставка оставшегося товара была прервана из-за политического конфликта между двумя странами. В 1948 году ФНРЮ начал погашение «товарного кредита», но в следующем, 1949 году, оно было приостановлено из-за начала вышеупомянутого югославско-советского конфликта. В течение 1948 и 1949 годов Югославия выплатила в общей сложности 2,4 миллиона долларов. Вопрос об оставшемся долге ФНРЮ был решен в ходе нормализации югославско-советских отношений, с помощью Эд-мемуров, то есть письма, которое Никита Сергеевич Хрущев направил Иосипу Броз Тито и Центральному комитету Союза коммунистов Югославии от 8 июля 1955 года.